

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կրկանոր Կեղեկութիւն Լաւրոպայի Կե-
րութիւններուն ծագմանը, մեծութեան, զօ-
րութեան և հարստութեանը վրայ :

ԼՆԻՐՈՊԱՑԻՈՑ պատմութեան ըս-
կիզբը անանկ մութ ու խառնակ է
որ ստոյգ բան մը չգիտցուիր իրենց
ծագմանը վրայ . բայց յայտնի է որ
Լաւրոպայի այլ և այլ մասերուն և ժո-
ղովուրդներուն մէջ ամենէն առաջ
ծաղկողը Յոյները եղած են, թէ քա-
ղաքականութեամբ և թէ ուսմամբ :
Եւ ուսման լոյսը Փիւնիկեցիներէն և
Եգիպտացոցմէ առին, որոնք Միայի
ու Միւրիկիի ամենէն հին ծաղկած
ազգերն էին, ու միջերկրական ժո-
ղուն եզերքը նաւարկութիւն կ'ընէին :
Յոյները իմաստութիւն լուսաւորուած
իրենց հայրենիքը դառնալու ատեն-
նին, գաղթականներ հաստատեցին
Խաւրիայի ու Վաղղիայի մէջ . բայց
աս գաղթականները ինչուան հռով-
մայեցւոց տէրութեւ զօրանալը խեղճ
վիճակի մը մէջ էին : Հռովմայեցիք,
որ փոքր Միայէն եկած են, Խաւրիոյ
բնիկ և գաղթական ազգերուն տիրե-
լէն ետեւ, կեղտերը կամ Վաղղիացի-
ներն ու Վերմանացիներն ալ նուա-
ճեցին, Սարմատացիներն ու Սքանտի-
նաւներն ալ հալածեցին : Բայց աս
բարբարոս ազգերը՝ ատեն անցնելով
նորէն հռովմայ վրայ եկան ու հռով-
մայեցւոց տէրութիւնը կործանեցին :
Եւսոնց հետեւելով ուրիշ բարբարոս
ազգեր ալ արեւելքէն ու հիւսիսէն
վազեցին Լաւրոպայի վրայ ու առջին-
ներուն հաստատած տէրութիւնը կոր-
ծանեցին : Հերուլք ըսուածները կոր-
ծանեցին հռովմայ տէրութիւնը, որ
Միւսմտեան կայսերութիւն ալ կ'ըսուէր,
անոնցմէ վերջը զօրացան Իոնոքոբար-
տացիք որ Խաւրիոյ մեծ մասին տիրե-

ցին, Ֆրանք կամ Փրանկ ազգն ալ
Վաղղիա հաստատուեցաւ ու հալա-
ծեց անկէ Սիւրիպոնները . ասոնք
ալ Սանտալ ըսուած ազգին հետ միա-
ցած Սպանիա անցան . նոյն միջոցին
Սաքսոնները, Լոնգոբարդներ ու քանի
մը ուրիշ մանր ժողովուրդներ Սիւ-
տանիա և Վաղղիոյ ծովեզերքը եկան :

Եւ ազգերը թէպէտ և քիչոր էին
բուն տեղացի բնակիչներէն, բայց զօ-
րաւոր դառնուելով՝ անոնց սովորու-
թիւններն ու լեզուն փոխեցին, ինչ-
պէս որ կը տեսնենք ասոր օրինակը
նաեւ փոքր Միայի բնակչացը վրայ,
որ հիմա գրեթէ ամէնն ալ տաճկե-
րէն կը խօսին : Միայն Լաւրոպայի
մէջտեղուանքի ու հարաւային բնա-
կիչներուն բարբը չկրցան փոխել . ո-
րովհետեւ անոնց մէջ քիչ խառնուրդ
եղեր էր բարբարոսներէն : Եւսո գրե-
թէ ասոնք են հիմակուան Լաւրոպայի
ծաղկած ազգերուն նախածնողքը . քա-
նի մը մանր մունր ժողովուրդներ ալ
կան Լաւրոպայի արեւելեան վարի կող-
մերը, որոնց սկիզբը Միայէն է . Եւ-
սիայէն եկողներուն մէջ գլխաւորն են
Թուրքերը կամ Տաճկները :

Լաւրոպայի Բաժանումը : — Եւստան
գամ մտածեր են աշխարհագիրները
այնպէս բնական կերպով մը բաժնել
Լաւրոպան, որ գէթ քիչ մը վերաբե-
րութիւն ունենայ իրեն քաղաքական
բաժանմանը հետ, այսինքն մէջի տե-
րութիւններուն հետ . բայց աս բա-
ժանումը չէ յաջողած . անոր համար
ընդհանուր կերպով բոլոր Լաւրոպան
իրեք մաս կը բաժնեն, հիւսիսային,
Միջին ու հարաւային : Պալլի հի-
մակուան մեծ աշխարհագիրն ալ բո-
լոր Լաւրոպան երկու մեծ մաս կը բաժ-
նէ, Միւսմտեան ու Միւսմտեան . վեր-
ջը արեւմտեանը ուրիշ իրեք մաս ալ
կը բաժնէ, այսինքն հարաւային, մի-
ջին ու հիւսիսային :

Վաղաքական բաժանման կողմա-
նէ Լաւրոպան 92 տէրութիւն կը բաժ-
նուի . ասոնց մէջ են իրեք կայսրու-
թիւն, մէկ ինքնիշխան միապետու-

թիւն, ու մէկ եկեղեցական իշխանութիւն . 17 թագաւորութիւն, 7 մեծ դքսութիւն, 1 կայսրընտրութիւն, 12 պզտի դքսութիւններ . 17 իշխանութիւն . 1 բզեշխութիւն . 1 պետութիւն . ու 31 հասարակապետութիւն :

Եւրոպայի տէրութիւններուն ամենէն գլխաւորները հիմա կը սեպուին Ռուսաստան, Միգղիա, Վաղղիա, Մատրիա, Բրուսիա ու Սպանիա : Բայց ասոնք ամէն բանի մէջ առաջին կամ հաւասար չեն մէկմէկու . ինչպէս զօրաց շատութեան կողմանէ մէկ տէրութիւն մը Ռուսին չկրնար հաւասարիլ . ծովային զօրութիւն կողմանէ Միգղիացւոյն հետ . Վաղղիան Վաճառականութեան և երկիրներուն հարստութեանը կողմանէ Միգղիայէն վերջը երկրորդն է, բայց իրենց ցամաքային ուժը Մատրիային չհասնիր, թէպէտ և ծովային ուժը Մատրիայէն վեր է :

Ռուսի տէրութիւնը Եւրոպային կէսէն աւելին իրեն իշխանութեան տակն առած է, ու Եւրոպայի ժողովրդեան գրեթէ չորրորդ մասը իրեն երկիրն մէջն է . հիւսիսէն ինչուան հարաւային կողմերը կը տարածուին իր սահմանները, և արևելքէն Միսիայի արևմտեան մասին հետ կպած է :

Եւրոպայի Բնակիչը : — Եւրոպայի բազմամարդութիւնը, հարստութիւնը, պատերազմական զօրութիւնն ու քաղաքականութիւն ծաղկիլը իրեն պզտիկութեանը համեմատ աշխարհիս ուրիշ մասերէն աւելի առաջ գնացած է :

Եւրոպայի տարածութիւնը 2,793,000, քառակուսի աշխարհագրական

մղոն է . բնակիչը 230,000,000, և ամէն մէկ քառակուսի մղոնին 82 հոգի բնակիչ կ'իյնայ . բայց օդին ազդեցութիւնը և քաղաքականութիւն ծաղկիլն ալ տարբերութիւն կ'ընեն բնակչաց շատութեանը վրայ : Եւրոպայի հիւսիսային մասին բնակիչքը ամենէն քիչն են՝ ուրիշ մասերուն բնակչացը համեմատելով : Վանի մը տէրութիւններուն բնակիչը իրարու հետ համեմատելով կը տեսնուի որ ծովեզերեայ տէրութիւնները աւելի բազմամարդ են քան թէ ցամաքային տէրութիւնները . այսպէս Միգղիա ու Ստորին նահանգները Եւրոպայի խիստ բազմամարդ տէրութիւններն են . Վաղղիան աւելի բազմամարդ է քան թէ Մատրիան . նոյնպէս Վափոլին աւելի բազմամարդ է քան թէ Սարտենիան . Յոնիական կղզիները շատ աւելի քան թէ Տաճկաստանը :

Եւրոպայի արևմտեան մասը շատ աւելի ծաղկած է քան թէ արևելեանը . վասն զի արևմտեան մասին բնակիչքը գրեթէ քառապատիկ աւելի են քան թէ արևելեան մասինները : Արևելեան մաս ըսելով աւելի կ'իմացուին Վերմանիայէն անդին եղած երկիրները, ինչպէս է Սաճառաստան, Եհաստան, Սերվիա, Ռուլա, Պուղտան, Տաճկաստան, Յունաստան, և Ռուսաստանին մէկ մեծ մասը, որոնք խիստ մեծ ու զգալի տարբերութիւն ունին ուսման և ամէն բանի կողմանէ : Հոս դրուած ցուցակը կը ցուցնէ բոլոր Եւրոպայի տէրութեանց երկիրներուն մեծութիւնը և բնակիչքը :

ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐ
ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Շուէտ և Նորվեգիա .
Տանիմաքա .
Միգղիա .
ՄԻՋԻՆ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Բրուսիա .
Հոլանտա .
Պելճիա .

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ .
Կւն + — — — — —
223,000
16,500
33,950
80,450
9,780
8,250

ԲՆԱԿԻՉ .
4,218,000
2,000,000
25,226,000
14,226,000
2,775,000
4,242,000

ՏԵՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ	ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ԴՆՆ ԴԱՄԱՐՈՒՄԻ .	ԲԱՆՊԻՉ
Ղաղղիա .	154,000	33,541,000
Պաւերա .	22,120	4,320,000
ԼՆնովեր .	4,341	1,400,000
Սաքսոնիա .	11,125	1,550,000
Վերթեմպերկ .	5,720	4,948,000
Դերմանիայի 28 նահանգները .	23,000	5,416,000
Դերմանիայի 4 ազատ քաղաքները .	1322	332,000
Զուիցերի .	11,200	2,279,000
Աւստրիա .	194,500	32,168,000
ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ		
Սպանիա .	137,000	14,660,000
Փորթուգալ .	29,150	3,720,000
Սարաենիա .	21,000	4,680,000
Տերուրիւն Պապին .	13,000	2,850,000
Կափուի .	31,460	8,073,000
Թուրքանա .	6,344	1,380,000
Խալիոյ 4 պզտի իշխանութիւնները .	3,580	996,500
Սուրբ Մարինոսի Հասարակապետութիւնը .	17	7,000
ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ		
Եւրոպայի Ռուսաստան .	1,500,000	51,003,000
Լեհաստան .	36,700	4,059,000
Հասարակապետութիւն Քրաքովիայի .	373	135,000
Եւրոպայի Տաճկաստան .	110,000	9,600,000
Սերվիա .	9,000	900,000
Ուլա .	21,000	2,307,000
Պուլտան .	11,600	1,400,000
Բոնիական կղզիները .	754	200,000
Բուլնաստան .	...	700,000

Իսպաճարդարութիւն : — Ինչպէս որ վերը ըսինք, մեծ ազդեցութիւն կ'ընէ ընակիչներուն չափմանալուն վրայ օդին գէշութիւնը, հիւանդութիւնները, պատերազմները և ուրիշ ասոնց նման պարագաներ : ()դին գէշութեանը և հիւանդութիւններուն հետեանքը յայտնի է ամենուն . անոնց մէջ աւելի է պատերազմներուն փնասները, որով երբեմն ոչ միայն մէկ ազգի մը, հապա շատ ազգերու ալ փնաս կ'ըլլայ . աս բանս շատ զգալի եղաւ Ղաղղիոյ խռովութեան ժամանակը, որ միայն Ղաղղիացւոց ազգէն երկու միլիոն մարդ ջարդուեցաւ կ'ըսեն . ո՛ր թողունք մէկալ ազգերուն ջարդերը, որ ամէնը մէկտեղ դրեթէ 6 կամ 7 միլիոնի կը հասնի : Իայց հիմա աս պատերազմները դադրած ըլլալով, ընդհանրապէս բոլոր Եւրոպայի բնակիչքը շատնալու վրայ են, բաց 'ի հիւսիսային ու արևելեան երկիրներուն բնակիչներէն :

Օրդր : — Եւրոպացիք երկարատեւ իրարու հետ ըրած պատերազմներով աղէկ իմացան որ ազգի մը յառաջադիմութիւնն ու մեծութիւնը օտար երկիրներու տիրելուն վրայ չէ, հապա արհեստից և վաճառականութեան ծաղկելուն և յողովրդեան հանգստութեւն վրայ հաստատուած է . աս պատճառաւ հիմա առջինին պէս սաստիկ փոյթ չկայ զինուորները շատցնելու . այնպէս որ խաղաղութեատեն 92 հոգւոյ մէջէն մէկ հոգի միայն զինուորութեան կ'երթայ . ուրով 2,500,000 կ'ըլլայ բոլոր Եւրոպայի զօրքը : Իսոնց մէջ ամենէն շատ զօրք ժողովոյը հիւսիսային ազգերն են :

Տարբ : — Իրաւ է որ տէրութեան մը հարստութիւնը շատ կը կախուի իրեն առած տուրքերէն, բայց մեծապէս կը տարբերի աս բանս վաճառականութեան ծաղկելէն և կառավարութեան կերպէն . ինչպէս կը տեսնուի աս դրած աղիւսակովս ալ .

ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ԸՆՈՒՆԵՐԸ	ՖՐԱՆԿ .	ՀԱՐՈՒՍԱՅԻՆ .
Անգղիա .	65 .	20 .
Գաղղիա .	33 .	31 .
Գերմանիայի Ա հասարակապետութիւնը .	33 .	21 .
Հոլանտա .	32 .	
Պելճիա .	26 .	
Տանիմարքա .	25 .	64 .
Գերմանական գաշնակցութիւն .	20 .	57 .
Սաքսոնիա . Պաւերա .	17 .	20 .
Բրուսիա .	20 . 19 .	96 .
Աննովեր . Վիթթմպերկ .	16 . 15 .	77 . 63 .
Փորթուգալ .	15 .	32 .
Սարտենիա .	15 .	10 .
Թոուքանա . Լուքա .	13 .	33 .
Հոմ . Սիկիլիա .	11 .	58 . 32 .
Մոնպոյ .	11 .	
Աւստրիա .	10 .	70 .
Շուէտ .	10 .	86 .
Օսմ . տէրութիւն .	10 .	
Փարմա . Մոտենա .	10 .	
Սպանիա .	7 .	76 .
Ռուսաստան .	6 .	20 .
Զուիցերի .	5 .	99 .

Եւ ցուցակով կը տեսնուի որ Եւրոպայի միջին տէրութիւնները, այսինքն Բնգղիան, Գաղղիան, Ստորին Նա-հանգները, և արեւմտեան Գերմա-

նիան աւելի ծաղկած են վաճառակա-նութեամբ, քան թէ հիւսիսային և հարաւային մասերը, որոնց տուրքը քիչ է :

Հ . Հ . Թ

Պատկեր :

Եւրոպոս երկրին հին ատենը ինչ աստիճանի ծաղկած ըլլալը՝ հիմա միայն իր մեծամեծ քաղաքներուն աւերակներէն կ'իմացուի . ինչպէս տեսանք նաև Պալմիրայի աւերակներուն ստորագրութեանը մէջ¹ : Եւսպիսի քաղաքներուն մէկն ալ է Պաալպէք ըսուածը, որ հին ատենի Հեղիուպոլիսն է, ու հայերէն Եբեք² քաղաք ալ կ'ըսուի³ :

Յունաց ու Հռովմայեցւոց հին պատմիչներէն խիստ քիչ տեղեկութիւն ունինք աս քաղաքիս վրայ . և

¹ Տես Հատ . Գ . երես 201 :

² Վասն զի Հելիոպոլիս բառը յունարէն աբէ-գաիս քաղաք կը նշանակէ : Գիտնալու է որ աս աւանով իրեք քաղաք կար հին ատենը . մէկը ասիկայ, որ Հեղիուպոլիս Ասորւոց կ'ըսուէր . երկրորդը Եգիպտոս՝ Գահիրէի արեւելեան կողմը . երրորդը Նիկիայի մէջ :

զարմանալին աս է որ թէպէտ Պաալպէքին աւերակներէն յայտնի կը տեսնուի անոր շատ երևելի քաղաք եղած ըլլալը, և սակայն երկու հարիւր տարի հազիւ կայ որ Եւրոպացիք ճանչցեր են աս քաղաքը : Ս ասն զի քանի մը անգղիացի վաճառականներ Երաբացւոցմէ լսելով թէ մեծ քաղաք մը կայ անապատին մէջ որ Սողոմոն իմաստունը շիներ է կ'ըսեն՝ Սաբայի դշտոյին համար, գնացեր են տեսնելու . անով ուրիշ ճամբորդներ ալ սկսեր են երթալ տեսնել ու ստորագրել : Հոս դրուած պատկերը՝ Պաալպէքին հարաւային կողմի տեսքն է . պատկերին ձախ կողմը երևցած մեծ շէնքը արեգական տաճարն է . անոր քովի շինուածքը անկէ պզտիկ, բայց աւելի լաւ պահուած է : Հիմակուան քաղաքին բնակիչները քիչևոր են, ու մեծ մասը Սիւթիկէլի ըսուած կատաղի Երաբացիքն են :